

„Feltámadt halottaiból”

JOSEPH RATZINGER

Részlet XVI. Benedek pápa *Bevezetés a keresztény hit világába* című könyvéből, amely áprilisban jelenik meg a Vigília kiadásában.

A keresztény hívek hitvallása, hogy Jézus Krisztus feltámadt, azt a bizonyosságot fejezi ki, hogy nem csupán szép álmom, hanem valóság ez a kijelentés: „Mint a halál, olyan erős a szerelem” (Én 8,6). Az Ószövetség itt Erósz hatalmát magasztalja. Mégsem mondhatjuk erről, hogy himnikus túlzás, amiről nyugodtan megfedkezhetünk. Az Erósz határtalan vágyaiban, mértéket nem ismerő látzólagos túlzásaiban az emberi egzisztencia egyik alapvető problémája — pontosabban az alapvető problémája — jelenik meg. A szeretet lényegi paradoxona válik láthatóvá: a szeretet végtelenséget, romolhatatlanságot sürget — szinte egyetlen kiáltás azért, hogy végtelen legyen! Ugyanakkor jelzi, hogy ezt a kiáltást nem lehet teljesíteni, hogy követeli a végtelenséget, de meg nem adhatja. Örökkévalóságra vágyódik, valójában pedig a holtak országában, annak magányában és pusztító hatalmában süllyed el. Ebből a gondolatból kiindulva tudjuk egyáltalán megérteni, mit jelenthet a „feltámadás”: azt, hogy a szeretet erősebb a halálnál.

A feltámadás ugyanakkor azt is bizonyítja, hogy egyedül mi az, ami halhatatlanságot teremthet: meghalt bennem az élet, de létezem valaki másban. Az ember élőlény, nem él örökké, életútja szükségszerűen a halálba vezet. Az élet folytatása számára — aki önmagában nem tud fennmaradni — emberi szemmel csak úgy lehetséges, hogy valaki másban marad meg. Így kell értenünk az Írás szavát a bűn és a halál kapcsolatáról. Világossá válik, hogy az ember erőfeszítése arra, hogy „olyan legyen, mint Isten”; törekvése az önállóságra, arra, hogy egymagában megálljon — a halált jelentette, egyszerűen azért, mert nem áll egyedül. Ha az ember nem ismeri fel a határait — a bűn lényege végeredményben ebben áll —, és teljesen magának és magából, „öntörvényűen” akar élni, akkor éppen ezáltal kiszolgáltatja magát a halálnak.

Természetesen végül mégis rádöbben arra, hogy egyedül nincs maradása, ezért arra kell törekednie, hogy másokhoz tartozzon, hogy általuk és bennük megmaradjon az élők földjén. Két úton lehet ezt megkísérelni. Az egyik út az, hogy a gyermekeiben él tovább. Ezzel magyarázható, hogy a természeti népek a nőtlen, illetve hajadon állapotot és a gyermektelenséget a legnagyobb csapások közé számítják: reménytelen eltűnést jelent, végérvényes halált. A gyermekek lehető legnagyobb száma

ugyanakkor a legnagyobb esélyt nyújtja az életben maradáshoz, a halhatatlanság reményét. Ezért a legnagyobb áldásnak tartják, amit az ember magának remélhet. Egy másik lehetséges út, hogy az ember ráeszmél, hogy gyermekeiben valójában nem ő maga él tovább; mégis szeretné, ha belőle személyesen is megmaradna valami. Ezért a hírnév eszméjéhez menekül, amely valóban őt magát teheti halhatatlanná, ha időtlen időig tovább él majd mások emlékezetében. A halhatatlanságnak ez a második kísérlete — másokban élni tovább — éppúgy bukásra van ítélve, mint az első. Ami így megmarad, az nem ő maga, nem az Én, hanem csupán annak visszhangja, árnyéka. A magunk-teremtette halhatatlanság ezért valójában nem más, mint seol, Hádesz: inkább nem-lét, mint lét. Mindkét kísérlet sikertelen, mert ha a halálom után csupán másokban létezem tovább, az egyáltalán nem az én folytatódó életem, hanem annak legföljebb halvány utórezgése. Ehhez járul hozzá az is, hogy akire rábíztam a fennmaradásomat, ő is halandó, neki is vége lesz egyszer.

Mindezzel előkészítettük a következő lépést. Láttuk, hogy az ember nem tudja magát megőrizni, másoknak kell jövőjéről gondoskodnia, de bennük is csak árnyékszerűen maradhat fenn, és sohasem végérvényesen, hiszen az ő életük is véget ér. Ebben a helyzetben csak *egyetlen* valaki segíthet, aki valóban „*van*”, aki nem keletkezik, aztán elmúlik, hanem aki megmarad minden keletkezés és elmúlás közepette is: az élők Istene, aki életemnek nem csupán árnyékát és visszhangját őrzi, akinek gondolatai nem pusztán a valóság másolatai. Én magam vagyok az Ő gondolata, aki előbb alkotott meg engem, mint ahogy én önmagam-ban vagyok. Gondolata a létemnek nem utólagos árnyéka, hanem őseredet-i forrása. Benne nem csupán árnyékként létezem, hiszen benne közelebb vagyok önmagamhoz, mintha pusztán magam erejéből próbálnék önmagam lenni.

Mielőtt erről a pontról visszatérnék a feltámadás tényéhez, próbáljuk más úton megközelíteni a mondottakat. Ismét két szóhoz, a szeretethez és a halálhoz kapcsoljuk gondolatainkat. Csak ha valakinek a szeretet értékesebb az életnél, ha tehát valaki kész az életét szeretetből a szeretet mögé helyezni, akkor képes a szeretet legyőzni a halált, akkor bizonyul erősebbnek annál. Csak akkor nőhet fölébe a halálnak, ha előbb erősebb a pusztta életnél. Ha ez nem csupán szándék, hanem valósággá válik, akkor ez azt jelenti, hogy a szeretet hatalma kiemelkedett a pusztta biológiai erők világából, és azokat a szolgálatába állította. Teilhard de Chardin szavaival: ha ez valahol megvalósulna, ott létrejönne az, amit végső és döntő „komplexitásnak” nevezünk; mert magával ragadná, a szeretet hatalmába fogná a biológiai életet is. Akkor át tudná lépni saját határát, a halált, és egységet teremthetne ott, ahol most szétválaszt. Ha akkora ereje lenne a másik iránti szeretetnek, hogy nem csupán az emlékét őrizné —

tehát igazi Énjének árnyékát —, hanem képes lenne őt magát életben tartani, akkor ez az élet újabb, magasabb fokát jelentené: a biológiai fejlődést és mutációkat maga mögött hagyva egy teljesen új létsíkra jutna, ahol a szeretet nem szorul a Biosz mögé, hanem a szolgálatába állította azt. Az evolúciónak és a mutációknak ez a szintje már nem is a biológiai lét újabb fokozata lenne, hanem áttörve a határokat megszüntetné a „biosz” egyeduralmát, amely egyúttal a halál uralmát is jelenti; és megnyitná azt a teret, amelyet a görög Biblia „zóé”-nek, a halál hatalmát legyőző végérvényes életnek nevez. A fejlődés legutolsó fokozatára — amire a világnak szüksége van, hogy céljához elérkezzen — már nem a biológiai valóságon belül kerülne sor, mert itt már a szellem, a szabadság és szeretet venné át a hatalmat. Ez már nem is „evolúció” lenne, hanem elhatározás és ajándék egyben.

De mi köze mindennek a Jézus feltámadásába vetett hithez? Az ember lehetséges halhatatlanságának kérdését eddig két oldalról közelítettük meg — most már tudjuk, hogy ezek ugyanannak a valóságnak különböző szempontú megközelítései. Kifejtettük, hogy mivel az ember önmagában nem tud fennmaradni, csak azt remélheti, hogy valaki másban él tovább. Erről a másiktól kiderült, hogy csak az a szeretet képes erre, amely egészen befogadja, egészen magáévá teszi azt, akit szeret — csak így válik lehetővé léte a másokban. Ezt a két, egymást kiegészítő szempontot — véleményem szerint — az Úr feltámadására vonatkozó kettős újszövetségi meghatározás tükrözi: „Jézus feltámadt” és „Isten (az Atya) feltámasztotta Jézust”. Mindkét fogalmazás találkozási pontja az a tény, hogy Jézus totális szeretete az emberek iránt, amely a keresztre juttatta, az Atya iránti totális önatadásában vált teljessé; ezáltal győzte le a halált, mert ezáltal az Atya is tökéletesen megtartja őt.

Most vállalkozhatunk a következő lépésre. Azt kell hangsúlyoznunk, hogy a szeretet minden esetben valamilyen halhatatlanságot teremt. Már az emberi létnél alacsonyabb szinten is ebbe az irányba mutat, mert a faj megmaradását szolgálja. Igen, a halhatatlanság ilyen megalapozása nem másodlagos; nem a szeretet egyik lehetséges következménye, hiszen itt a szeretet lényege jut kifejezésre. A mondat megfordítható: a halhatatlanság *mindig* a szeretetből fakad, nem az önmagával megelégedő öntörvényű létmódból. Vakmerően még arra is vállalkozhatunk, hogy ezt a tételt, ha helyesen értelmezzük, Istenre is vonatkoztathatjuk, úgy, ahogy Őt a keresztény hit látja: Isten azért az öröklét és az állandóság minden mulandóval szemben, mert egymásra irányuló három személyként létezik; lényegük az egymás iránti szeretet. Más szóval kifejezve: az abszolút, és ezért egészen „relatív”, a másokban és a másikkal kapcsolatban élő szeretetnek Isten lényegét adó, szubsztanciális aktusa. Az isteni nem az öntörvényű erő, amely önmagán kívül nem ismer el sen-

kit, amint már előbb jeleztük. A keresztény világkép és isteneszme forradalmát az antik világgal szemben abban láttuk, hogy az „abszolút” létezőt abszolút „relativitásnak” — latin meghatározásban „relatio subsistens”-nek — kell tartanunk.

Térjünk vissza az eredeti kérdéshez. A szeretet alapozza meg a halhatatlanságot — halhatatlanság csak a szeretetből fakadhat. Ez a tétel azt jelenti, hogy az, aki mindenkit szeretett, mindenkinek a halhatatlanságát megalapozta. Ez az értelme annak a bibliai kijelentésnek, hogy az *ő* feltámadása a *mi* életünk. Pál apostol bizonyítási eljárása a Korintusiakhoz írt levélben első pillanatban idegenül hat, ennek az igazságnak fényében viszont érthető: ha *ő* feltámadt, akkor vele együtt mi is feltámadunk, mert akkor a szeretet erősebb a halálnál — ha *ő* nem támadt fel, akkor mi sem; akkor nem marad más, a halálé az utolsó szó (ld. 1Kor 15,16–17). Próbáljuk ezt másképp is kifejezni, hiszen annyira központi igazságról van szó. A szeretet vagy erősebb a halálnál, vagy egyáltalán nem is létezik. Jézusban viszont megvalósult, éppen a mások iránti szeretetként. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a saját, magámaradt szeretetünk kevés ahhoz, hogy legyőzze a halált: nem több egy beteljesületlen kiáltásnál. Tehát egyedül az *ő* szeretete — amely egybeesik Isten élet- és szeretet-hatalmával — alapozhatja meg halhatatlanságunkat. Ennek ellenére igaz az, hogy halhatatlan életsorsunk milyensége a bennünk lévő szeretet milyenségétől függ. Ehhez a témához az ítélettel kapcsolatban még vissza kell térnünk.

Ezek a gondolatok még tovább vezetnek bennünket. Magától értetődő, hogy a Feltámadott élete nem valami folytatózó „biosz”, ennek a világnak halálra szánt bio-lógiai valósága, hanem „zoé”, tehát új, másjellegű, végérvényes élet. Olyan élet, amely a biológiai történések halálteréből egy nagyobb hatalom erejével kilépett. A feltámadásról szóló újszövetségi beszámolóknak nyomán világosan felismerhetjük, hogy a Feltámadott élete nem tartozik a biológiai történések világához: kívül van, fölötte áll. Erről az új életről azonban a *történelemben* tett tanúságot, ott kellett tanúságot tennie, hiszen mindent az ember történetéért tett. A keresztény igehirdetés alapvetően nem más, mint ennek a tanúságtételnek továbbadása: a szeretet letörte a halál hatalmát, és így helyzetünk radikálisan megváltozott. Ezeknek a felismeréseknek alapján már nem nehéz megbirkóznunk a bibliai feltámadás-történetek helyes értelmezésének súlyos feladatával, illetve világossá tennünk, milyen irányt követve tudjuk ezeket a beszámolókat megfelelően értelmezni. Magától értetődő, hogy nem vizsgálhatunk át minden apró részletkérdést, annak ellenére, hogy ma nehezebb problémákkal kell szembenéznünk, mint az elmúlt századokban. Tény, hogy alig kibogozhatóan összekuszálódtak a történeti és a — többnyire nem eléggé átgondolt — filozófiai problémák. Előfordul az is, hogy az egzegézis saját magá-

nak teremt egyfajta filozófiát, amiről azután a kívülállók azt gondolhatják, hogy ez a bibliai adatok végsőkéig kifinomított elemzése. Sok részletkérdés eldöntetlen marad, a határvonal azonban világosan felismerhető a bibliai szöveg tényszerű elemzése és a szövegek önkényes magyarázatai között.

Az mindenestre biztos, hogy Krisztus a föltámadás által nem korábbi, földi életébe tért vissza, mint ahogy ez például a naimi ifjúval vagy Lázárral történt. Végérvényes életre támadt fel, amely biológiai és kémiai törvényeknek nincs már alávetve, amelyet ezért nem fenyeget a halál: abba az örökkévalóságba, amely a szeretetből fakad. A vele való találkozások ettől kezdve már „jelenések”. Így fordulhatott elő, hogy legjobb barátai, akik két nappal korábban még vele egy asztalnál étkeztek, nem ismerték fel; de még a felismerés után is idegen maradt számukra. Csak az látta meg őt, akit ő tett látóvá. Csak amikor ő nyitja meg a szemeket, és a szívek hagyják magukat feltárni, halálraítélt világunkban csak akkor látható meg a halált legyőző örök szeretet arca, és benne az új, a másik világ. Ezért volt olyan nehéz, szinte megoldhatatlan az evangéliumoknak, hogy leírják a Föltámadottal való találkozásokat. Dadognak, amikor erről beszélnek; látszólag ellentmondanak egymásnak, amikor leírják a történeteket. Ugyanakkor meglepő hasonlóság található a kijelentések dialektikájában: egyszerre állítják, hogy megérintheső és érinthetetlen, hogy felismerhető és felismerhetetlen, hogy a Feltámadott teljesen ugyanaz, mint a Megfeszített, de teljesen átalakultan. Felismerik az Urat, aztán mégsem ismerik fel; megérintik azt, aki valójában érinthetetlen; ugyanaz, mégis egészen más. Ez a dialektika mindenütt ugyanaz; csak a stiláris eszközök változnak, ahogy mindezt kifejezésre juttatják.

Gondoljunk például az emmauszi tanítványokról szóló beszámolóra. Röviden már szóltunk róla; vizsgáljuk meg most kicsit pontosabban ebből a szempontból. Első pillanatban az a benyomás ébred bennünk, hogy itt a feltámadásnak egy egészen szilárdan evilági elképzelése érvényesül; mintha semmi sem lenne abból a titokzatos, leírhatatlan valóságból, amellyel Pál apostol írásaiban találkozunk. Mintha teljesen az események kiszínezésére való törekvés, a konkrétumokat igénylő legendaképzés irányítaná az elbeszélést, amelyet alátámasztott a kézzelfogható bizonyítékokra törekvő apologetika. A leírás a Feltámadottat így teljesen a földi történelembe hozná vissza. Ennek azonban ellentmond a titokzatos megjelenése, majd a nem kevésbé titokzatos eltűnése. Még nagyobb ellentmondást jelent, hogy földi szemmel itt sem lehetett felismerni. Nem lehetett úgy meglátni, mint előző, földi életében. Csak a hit által volt felismerhető: Krisztus az Írások magyarázatával lobbantja fel a két vándor szívét, és a kenyértörés nyitja fel szemüket. Itt egyúttal utalást találunk a kora keresztény istentisztelet két alapvető elemére: az Ige szolgálata

(Szentírás-olvasás és magyarázat), és az eucharisztikus kenyértörés. Az evangélista így tette érthetővé, hogy az Úrral való találkozás tökéletesen más síkhoz tartozik; ezért a liturgiai adottságok rejtjeleivel próbálja leírni a leírhatatlant. Amit nyújt, az a feltámadás teológiája, de egyúttal a liturgia teológiája is. A Feltámadottal az Igében és a szentségben lehet találkozni; az istentisztelet az a mód, ahogy számunkra érinthetővé vált, ahogy mint élő felismerhető. Megfordítva: a liturgia a Húsvét titkán alapszik. Ez nem más, mint az Úr közeledése hozzánk, amikor útítársunkká válik, eltompult szívünket lángra lobbantja, és elhomályosult szemünket megnyitja. Utunkon mindig velünk jár, látja, hogy töprengünk, hogy bátortalanok vagyunk. Neki mindig van ereje ahhoz, hogy szemünket megnyissa a látásra.

Mindezzel csupán a téma egy részét érintettük. Az újszövetségi tanúságot meghamisítanánk, ha ezzel megelégednénk. A Feltámadott megtapasztalása egészen más, mint az olyanokkal való találkozás, akik a mi történelmünkben élnek; de végképp nem szabad asztali beszélgetéseknek vagy szép emlékezéseknek tartani, amelyek nyomán végül az az elképzelés alakult ki, hogy ő valóban él, és az ügye tovább halad. Ez az értelmezés a pusztán emberi világba hozná le az eseményt, eltüntetné azt, ami benne a leglényegesebb. A feltámadásról szóló beszámolókat nem lehet álruhába öltöztetett liturgikus jeleneteknek tartanunk: azt az az alapvető történést teszik láthatóvá, amire minden keresztény liturgia épül. Olyan többletről tanúskodnak, amely nem a tanítványok szívében született, hanem kívülről érintette meg őket, és kétségeik ellenére meggyőződést és bizonyosságot ébresztett bennük: az Úr valóban feltámadt! Aki a sírban feküdt, már nincs ott, mert ő — valóban ő maga — az, aki újra él. Aki Isten más-világába átváltozott, az elég hatalmas ahhoz, hogy szinte kézzelfoghatóvá tegye: valóban vele találkozottak, azzal a Jézussal, aki bebizonyította, hogy benne a szeretet hatalma messze felülmúlja a halál hatalmát.

Ezt is olyan komolyan kell vennünk, mint a korábban mondtakat, mert csak így maradunk hűségesek az Újszövetség tanúságához; csak így ismerjük fel a feltámadás világtörténelmi jelentőségét. Nagyon kényelmes megoldásnak tűnik, ha valaki óvakodik ugyan attól, hogy higgyen Isten evilágban végrehajtott hatalmas tetteinek misztériumában, mégis megelégedetten úgy véli, hogy megmaradt a bibliai üzenet világában. Ez a kísérlet sehová sem vezet: a józan gondolkodás és a hitből fakadó igény tiltakozik ellene. Nem lehet egyszerre megőrizni a keresztény hitet és a „tiszta ész határain belüli” vallást. Választani kell. Aki hisz, az viszont egyre tisztábban látja, hogy mennyire értelmes megvallani azt a szeretetet, amely legyőzte a halált.

Dévény István fordítása